

ključna pitanja o postanku i razvoju nižega plemstva u srednjovjekovnoj Hrvatskoj: 1) na kakvu se osnovicu oslanjaju procesi staleškoga oblikovanja plemstva, 2) kakva je bila uloga kraljevske vlasti u stvaranju plemstva i 3) kako odrediti *titulus nobilitatis* nižega plemstva u Hrvatskoj južno od Velebita, između rijeka Zrmanje i Cetine?

Pri tome je nužno imati na umu dva metodička načela: a) da je stvaranje plemstva dugotrajan, društveno veoma složen proces, rezultat stoljetnog razvoja, a ne bilo kakva, kronološki ograničena, prijelomnog zbivanja i b) da smo dužni, kako god odredili vrijeme staleškoga oblikovanja plemstva, pratiti i prethodne razvojne etape, dakle osnovicu na koju se oslanja staleško stvaranje plemstva.

5) Plemstvo u srednjovjekovnoj Hrvatskoj: temeljni procesi

Prema modernoj hrvatskoj historiografiji osnovica u stvaranju plemstva u srednjovjekovnoj Hrvatskoj bilo je njezino ranosrednjovjekovno društvo. No dok je starija historiografija, kako je već iscrpno izloženo, smatrala da su svi Hrvati plemići, bilo od doseljenja bilo od godine 1102., novija su istraživanja pokazala da je osnovica hrvatskoga društva u ranome srednjem vijeku selo ili seoska općina (*villa*) sa slobodnim seljacima (*villani*). Valja se i ovdje podsjetiti na već istaknut zaključak da je seoska općina u ranome srednjem vijeku bila dinamična društvena pojava, podvrgnuta procesima promjena, u kojima ona ne postaje samo teritorijalna općina, nego u kojoj se u isti mah vrši društvena i imovinska diferencijacija: iz općine se s jedne strane izdvajaju oni koji postaju kraljevi uglednici (*nobiles*) i s druge strane oni koji gube osobnu slobodu i postaju neslobodni *servi*.⁸⁷

No glavnina Hrvata, okupljena u plemenima (*parentela, genus, generatio, natio*), do kraja je ranoga srednjeg vijeka živjela u seoskim društvima, o čemu najranije podatke sadržava kartular biogradskog Samostana sv. Ivana Evanđelista ili tzv. *Policorion*.⁸⁸ U ranosrednjovjekovnim vrelima ne spominju se hrvatska plemena, ili to biva samo iznimno, ona izranjaju iz anonimnosti i pojavljuju se u izvorima tek na početku druge polovice XII. stoljeća, ali se, unatoč tome, smije s razlogom zaključiti da plemena, kao vrsta društvene zajednice koja okuplja ljude, povezane "jednim stvarnim ili fiktivnim pretkom"⁸⁹ postoje i u ranosrednjovjekovnome razdoblju. Činjenica da se hrvatska plemena spominju tek u izvorima XII. i XIII. stoljeća nije bila sporna ni u starijoj historiografiji,⁹⁰ ali je bilo otvoreno pitanje o njihovim društvenim značajkama.

Kritička analiza podataka o hrvatskim plemenima u doba Arpadovića i određivanje procesa u kojima se stvaralo plemstvo u srednjovjekovnoj Hrvatskoj, upućuju na dvije glavne društvene razine:

- 1) izdvajanje vlasteoskih rodova i stvaranje feudalnih kneštava i
- 2) postojanje hrvatskih plemena i njihovih pripadnika kao osnovice iz koje se

izdvajaju vlasteoski rodovi, ali iz koje će izrasti i niže plemstvo (*nobiles* i *nobiles duodecim generationum regni Croatiae*). Stoga širi pojam “plemstvo u srednjovjekovnoj Hrvatskoj” od XII. do XV. stoljeća čine dvije stalaške razine:

- 1) vlastela, velikaši (*comites*) i
- 2) niže plemstvo (*nobiles*), s dvama slojevima:
  - a) niže plemstvo (*nobiles*) u širem smislu i
  - b) “plemstvo dvanaestero plemena kraljevine Hrvatske” (*nobiles duodecim generationum regni Croatiae*).

6) Plemena i vlastela

Ako bismo smjeli suditi prema kratkim upisima u kartularu Samostana sv. Ivana Evandelistu (*Policorion*), najraniji podaci o pripadnicima nekih hrvatskih plemena, čini se, potječu iz sredine druge polovice XI. stoljeća,⁹¹ ali se prvi kontinuirani, pouzdani podaci o hrvatskim plemenima u zadarsko-biogradskom zaleđu počinju pojavljivati tek jedno stoljeće kasnije, u sredini 60-ih godina XII. stoljeća. Pri tome je primjetno da se i tada njihova imena, odnosno njihovi pripadnici, teško probijaju iz anonimnosti vrelâ, pa u prvi mah većina od njih ne nosi oznaku plemena, nego samo vlastito ime.

U ispravi Samostana sv. Tome za posjede kod Tinja iz 1164. godine spominje se 18 svjedoka Hrvata (*ex Sclavis*), od kojih samo dvojica imaju naslove koji ih pobliže određuju: Toljen je sudac u Tinju (*iudex Tini*), a “Viecha” podžupan (*potsub*), dok je 16 svjedoka-Hrvata navedeno samo po imenu, bez ikakva određivanja, osim zajedničke narodnosne pripadnosti. Ime plemena ne spominje se ni uz jednoga od 18 svjedoka-Hrvata. U opisu pak spora oko zemljišta u toj se ispravi spominju Glamočani (*Slamozani*) i “terra Mogorouizi”, dakle zemljište koje pripada jednom Mogoroviću.⁹²

U ispravi samostana sv. Krševana iz 1166. godine, u opisu međa zemalja u Kamenjanima što ih je samostanu darovao Kuzma, župan Lučke županije, također se spominje 18 svjedoka-Hrvata (*ex Sclavis*), od kojih dvojica nose nazive časti: Dominik je, zvan “Platimissa”, svećenik, a Tolidrug je podžupan (*potsub*), dok je dvojici navedena pripadnost plemenu: Stanče i Berinja su Lapčani. Unatoč tome 14 Hrvata zabilježeno je samo vlastitim imenom, bez ikakva određivanja pripadnosti, osim narodnosne.⁹³ Sličan je sastav svjedoka-Hrvata u ispravi Katarine, opatice splitskoga Samostana sv. Benedikta, iz 1171., kojom utvrđuje međe posjeda u Dilatu. U ispravi se spominje 10 svjedoka-Hrvata (*ex*